

OccupyGezi: ‘Kamusal’ın ‘Toplumsal’ı İşgali mi?

Özge Yücel Dericiler
Bergen Coşkun

ÖZET

Bu bildiri; Gezi deneyiminin Arendtçi anlamda kamusalın toplumsala üstün gelmesi şeklinde okunabileceği argümanından hareket edilecektir. Bu çerçevede daha eşitlikçi, çoğulcu, yeni tip bir kamusalın toplumsal olan karşısında gelişmesi, yeni muhalefet biçimleriyle birlikte politik olanın yeniden önem kazanması üzerinde durulacak, Gezi’den yola çıkılarak ve Arendt’in toplumsal-kamusal ayrıştırması ekseninde, politika ve kamu üzerine bir yeniden düşünme denemesi yapılacaktır. Kamu kavramının ve kamuyla ilgili her şeyin giderek belirsizleştiği, üstelik bu belirsiz zeminde yapılan keyfi yorumların hukuk ve adalet çerçevesinde kabul edilemez sonuçlar doğurduğu bir süreçte, yakın dönemde deneyimlediklerimiz ışığında kavramın yeniden sorgulanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gezi parkı, kamusal alan, toplumsal alan, özel alan.

28 Ekim 1964’te Günter Gauss’la yaptığı söyleşide Hannah Arendt, “kamusal alana girmenin benim gözümde net bir anlamı var” der ve bunun, insanın kendini kamunun ışığına maruz bırakması olduğunu belirtir (Arendt, 2014: 65). Arendt’e göre kamusal alana giriş, ancak insanlara güven duyulduğunda söz konusu olur. Bu ne tür bir güvendir? Arendt’in söyleşideki son sözleri şöyledir: “Bütün insanlarda insanca olan ne varsa ona duyulan güven. Aksi halde böylesi bir şeye girilmez.” (A.g.y.)

2013 yılının Haziran ayında Taksim’de Gezi Parkı’nda başlayan ve sonrasında bütün yurda yayılan protestolar boyunca, toplumun farklı kesimlerinden pek çok insan, kendilerini kamunun ışığına maruz bırakmış, birkaç ağacı korumak gibi sıradan görünen bir sebeple ortaya çıkan bu dayanışmada, birbirlerinde insanca olana duydukları güvenle “böylesi bir şeye” girmişlerdir. İşte bu böylesi şey, kamusal olanın kendini ortaya koymasının, insanların kendilerini kamunun ışığına maruz bırakmasının, “bir hayaletin dolaşmasının” ve hatta kamusalın toplumsalı işgalinin örneğidir. Kapitalizmin (ve toplumsalın) dünyalaşmasının, hayaletin de dünyalaşmasına neden olduğu, 21. Yüzyılda dünyanın her köşesinde devam eden

isyan dalgasının bir parçası olduğu düşünülürken,¹ tıpkı 1871 Paris Komünü gibi, Gezi Parkı'nın da hayaletin yüzlerinden biri olduğunu, dünyada dolaşıp duran o hayaletin İstanbul'dan hareketle, Türkiye'ye de uğradığını düşünmek için elimizde pek çok neden vardır. Ancak, Gezi Parkı olaylarının kamusalın toplumsal işgali olduğu düşüncesini incelemeye önce, ele alınması gereken üç temel kavram söz konusudur. Bunlar: özel alan, kamusal alan ve toplumsal alan kavramlarıdır.

Türkiye'nin yakın tarihinde en çok kullanılan, belirsizleştirilen ve bir bakıma kirletilen kavramlardan biri de şüphesiz *kamu* kavramıdır. Kamunun çok farklı bağlamlarda kullanımı mevcut, ancak bu farklı bağlamların çoğu zaman hak ve hukuk açısından sonuç doğurması, içerik meselesini daha da hayati kılar. Zira kamu düzeni, kamu yararı, kamu güvenliği ve hatta kamusal alan, hukuk sistemimizde ve gündelik pratiğimizde genellikle hak ve özgürlüklerin sınırı olarak ortaya konulur. İnsan hakları belgeleri de bu konuda masum değildir. İnsan hak ve özgürlüklerinin sıralandığı uluslararası sözleşmeler genellikle bir hak ve özgürlüğü düzenledikten sonra, kamu güvenliği, kamu sağlığı veya kamu düzeni gibi gerekçelerle bu hakkın sınırlandırılabilirliğini belirtir. Söz konusu kavramların muğlaklığı su götürmez olduğundan, bunun getirdiği sakıncaları aşmak üzere, sınırlamaların bir yasaya dayanması ve demokratik bir toplum için gerekli olması gibi ölçütler getirilse de, sınırların esnekliği sorunu hala aşılmış olmaz. Ve bizimki gibi sınırlamanın istisna değil kural olduğu hukuk kültürlerinde de “kamu”nun kendisi bir baş belasına dönüşür. Neden kamusal bir parka, müşterek bir alana giriş çıkışlar denetime tâbi tutulur ve sonrasında tamamen yasaklanır? Kamu güvenliği adına! Neden toplumsal olaylar sırasında ortak kullanım alanlarının, ortaklaşa kullanılan şeylerin ve çevrenin uğradığı zarar değil de, çevik kuvvet araçlarının veya polis arabalarının uğradığı zarar kamuya verilen zarar olarak gösterilir? Çünkü esas olarak ikinci gruptakilerin kamu malı olduğu düşünülmektedir. Ve neden özgürlüklerimizin sınırı kamusal alandır? Çünkü görünen o ki kamu demek, çoğu bürokrat ve yasakoyucu için hala devlet demektir. Varyasyonlarını çoğaltabileceğimiz bu içerik kargaşası, kamu ve kamusal kavramlarının günümüzde yüklendiği anlamlardan oldukça uzaklarda dolaştığımızı göstermektedir.

Kamusal-özel alan ayrımı ve bu bağlamda toplumsal olanın eleştirisi denilince akla ilk gelen siyaset felsefecilerinden biri olan Hannah Arendt, sadece özel ve kamusal alanı birbirinden

¹ <http://www.kongrekaraburun.org/index.php/tr/kongre-2014/bildiri-cagrisi>

ayrılmakla kalmamış, kamusal ile toplumsalın da birbirinden farklı olduğunu belirterek, modern dünyanın politik ve kamusal olanı gözden düşürürken, ‘toplumsal’a üstünlük tanıdığını ileri sürmüş ve bu durumu eleştirmiştir. İşte bu kavramsal ayırım, bize, Gezi Parkı işgalini ve devam eden süreci anlamlandırabilme çabamızda yol gösterici bir ayırım olarak görüldü. Zira kanımızca Gezi’yi kendisinden önceki diğer toplumsal hareketlerden ayıran biricik özellik, kitleselliği, barındırdığı toplumsal grupların çeşitliliği ve siyasi iktidarda yarattığı dirençti (bu direncin şiddeti ve gücü, Gezi’nin gücünün de teyidi oldu bir anlamda). Kitleselliğini ve barındırdığı çeşitliliği ona veren şey ise, insanların bir kısmının aslında “politik” olduklarını düşünmeden, herhangi bir siyasi oluşumla organik bağları olmadığı için kendilerini adlandırma ihtiyacı duymadan, Türkiye’nin en “politik” eylemlerinden birine katılmış olmalarıydı. Oysa bizler eski kuşaklardan hep, onların ne kadar politik olduklarını ve kendilerinden sonraki nesillerin nasıl apolitikleştirildiğini dinlemiş; kendimiz de bizden sonraki nesillerde gittikçe belirgin hale gelen politika karşıtlığını gözlemlemiş, hatta zaman zaman bireysel olarak da deneyimlemiştik. Ama işte günün birinde bir nedenle bizler, diğer insanlarda insanca olan şeye güven duyup alanlara çıkıverdik. Antik Yunan’da olan da bu muydu acaba? Ya da Arendt’in kastettiği anlamda politik olan bu mudur?

Siyasi düşüncesini temellendirirken, Antik Yunan’dan yola çıkan Arendt, kamusal ve özel alan ayrımını yaparken de yine Antik Yunan’a başvurur. Burada *oikos* yani hane, mahremiyet alanıdır. *Oikosta* söz konusu olan ev ekonomisi ve aile içi ilişkilerdir. Hanenin ayırt edici özelliği, insanların burada istek ve ihtiyaçların güdümünde bir arada yaşıyor olmalarıdır. Hane alanında özgür olan sadece hane reisidir, çünkü haneden ayrılıp herkesin eşit olduğu siyaset alanına girebilecek olan sadece hane reisidir (Arendt, 2011: 70).

Arendt’in özel alan ve siyaset alanı olarak ele alınan kamusal alan ayrımı da işte bu özgürlük kavramı üzerinden şekillenir. Kamusal alan olan *polis*, özgür bireylerin kendilerini açıklıkla ifade ettikleri, birer hayalet değil, kendi görüşlerine sahip çıkan kanlı canlı insanlar olarak varlıklarını diğer yurttaşlara duyurdukları mekândır.

Arendt, Aristoteles’in insanı politik ve rasyonel bir hayvan olarak tanımlarken asıl amaçladığı şeyin, insanı tanımlamak değil, site yaşamını anlamlı hale getirenin yurttaşların birbirleriyle konuşması olduğunu göstermek olduğunu belirtir.¹ Şüphesiz Arendt’in en kayda değer katkılarından biri, özgürlüklerin kutsandığı ama aynı zamanda mahremiyet alanına hapsedilmeye çalışıldığı neoliberal bir çağda, “ortak bir dünyayla ilgili etkinlikler” alanı

olarak gördüğü *polisi* aynı zamanda özgürlükler alanı olarak tanımlamasıdır. Buna karşılık “yaşamın idamesiyle ilgili etkinlikler” alanı olarak gördüğü özel alanı zorunluluklar alanı olarak nitelemesidir.

Kamu kavramı, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade etmektedir (Arendt, 2011: 95). Sözgelimi, özel olarak bize ait olan etnik köken, dinsel kimlik vb. konularla ilgili olan uygulamaların ya da normların diğerlerine de, hane içinden olmayanlara da dayatılması, kamusal alanda mümkün değildir ya da mümkün olmaması beklenmektedir. Bireysel özellikleri bir kenara bırakarak, hepimiz için ortak olan bir dünyada, özgürce konuşma ve eyleme olanağı veren kamusal alanda “her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir” (Arendt, 2011:92). 2013 Haziran’ında, birbirlerini hiç tanımayan ve belki bir daha karşılaşmayacak olan binlerce insanın, gecenin bir yarısında, bütün insanlarda insanca olan ne varsa ona duydukları güvenle sokaklara dökülmesi, haykırarak isyan etmesi ve direnmesi, atılan gaz bombasından kaçmaya çalışırken hiç kimsenin bir diğerini yarı yolda bırakmaması ve gazın zararlı etkilerinden korunmak için gerekli malzemeleri olanların diğerlerine yardım etmesi, bütün bunların ortak bir dünya için yapıldığının ve her ne kadar medya bunu göstermemek için elinden geleni yapmış olsa da, bugün burada tartışıyor olmamızdan ve bütün dünyanın bundan haberdar olmasından da anlayabileceğimiz gibi, her şeyin herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir olduğunun, mümkün olan en geniş açıklığa sahip olduğunun göstergesidir. Dövülerek ya da nereden geldiği belli olmayan bir kurşunla vurularak ölen gençlerin acısının, özel alanlarımızda her neye inanıyor ya da hangi kimliği taşıyor olursak olalım hepimizin canını yakması, kamusalın özel alanı, ama en çok da özel alanla ilgili konuların ifşa edildiği toplumsal alanı işgal etmiş olduğunun göstergesi niteliğindedir. Gezi Parkı protestoları sırasında, insanlar arasında, daha önce bulunmayan ya da bastırılan, varlığının farkında bile olunmayan bir bağ kurulmuş gibi gözükmemekte.

Shin Chiba, “Hannah Arendt on Love and the Political: Love, Friendship and Citizenship” adlı makalesinde, Arendt’in insanlar arasında yeni bir kamusal bağ kurduğunu ve bu bağı “siyasi dostluk” (political friendship) kavramına dayandığını öne sürmektedir (Chiba, 1995: 505) Arendt, kamusal bir bağ olarak ortaya koyduğu bu yeni dostluk kavramını Aristoteles’in *philia*sına benzetmektedir. *Nikomakhos’a Etik*’te Aristoteles *philia politike*’yi şöyle açıklar:

Demek söylediğimiz gibi, uzlaşma toplumsal bir dostluk gibi görünüyor; yararlı olanlarla, yaşam için uygun olanlarla ilgili. Bu tür bir uzlaşma doğru kişilerde olur, çünkü onlar kendileri ile, başkaları ile uzlaşma içindedir. Deyim yerindeyse “aynı yöne dönüktürler” (bu tür kişilerin istekleri kalıcıdır, bir sarkaç gibi yön değiştirip durmazlar) adil ve yararlı olanları ister, bunları kamu adına ararlar (1167b).

Arendt’in, Yunan *polis*inde kamusal alandan ve politikadan kadınların ve kölelerin dışlanmış olmasını sorunsallaştırmaksızın *polise* methiyeler düzmesi, haneyi ‘doğal’ bir topluluk olarak görürken kadının hane içindeki rolünü sorgulamaması gibi tartışmalı –ve bugüne değin çokça eleştirilmiş– argümanlarını bir yana koyarsak, Haziran’la birlikte sokaklara dökülen insanların hissettiği coşkulu özgürlük duygusunda, “ya hep beraber, ya hiçbirimiz” sloganında somutlanan birlikte güçlenme arzusunda, “özgürlük sokaktadır” mottosuyla canlanan park buluşmalarının zamanla forumlara dönüşmesinde ve biraradalığı olanaksız gibi görünenlerin bir araya gelişinde, Arendtçi anlamda kamusalın toplumsala galip gelişi, Aristotelesçi bir *philia politike*’nin ortaya çıkışı yok mudur? Arendt’in insanlar arasında yeni bir bağ olarak ortaya koyduğu bu siyasi dostluğu bizler de, Haziran’la başlayan ve sonrasında da değişen yoğunluklarda devam eden süreçte, uzunca bir süredir kirlenmiş olduğunu düşündüğümüz için belki de gündelik hayatlarımızdan çıkardığımız politikanın farklı bir anlama bürünerek yeniden önem kazanması ve bir özgürleşme aracına dönüşmesi olarak deneyimledik. Görünen o ki pek çok kişi açısından Gezi deneyimi, politikanın sadece siyasi iktidardaki kişilerin tekelinde olmadığını, hatta politikanın sadece politikacılara bırakılamayacak kadar önemli bir pratik olduğunu hatırlattı. Gezi ile birlikte politikanın devletten alınıp topluma iade edildiği (Parlak, 2013: 140) haklı olarak söylendi.

Gezi Parkı olayları örneğinde olduğu gibi, sonunda işgal edilmeyi gerektirecek ve bu işgalle birlikte bir kırılma noktası yaratacak kadar insan yaşamında tehlikeli hale gelen toplumsal alan nedir? Nasıl olmuş da toplumsal alan insan yaşamına ve kamusal alana böylesine müdahale edebilmiş ve kamusal alan için bir tehdit oluşturabilmiştir ki sonunda kamusal alanın onu işgal etmesi gerekmiştir?

Arendt, *İnsanlık Durumu*’nda toplumsalın doğuşunu ve yükselişini şu cümlelerle anlatır:

Yaşamın özel ve kamu alanları arasında ayrım, en azından Antik kent-devletin ortaya çıkışından beridir ayrı, uzak kendilikler olarak varolmuş bulunan hane ile siyasi alanlara karşılık gelmektedir; ama ne özel ne de kamusal nitelikte olan toplumsal alanın tezahürü, tam söylersek, kökeni modern çağın doğuşuna dayanan ve siyasi biçimini milli-devlet’de bulan görece yeni bir görüngüdür. (Arent, 2011: 77).

Gezi Parkı olayları sırasında olduğu gibi, ondan önce ve devamında da karşımıza sıklıkla çıkan “milli irade” kavramı tam da bu noktaya işaret etmekte ve toplumsalın kamusal hayat üzerinde nasıl bir baskı uyguladığını açığa çıkarmaktadır. Milli-devlet olarak açığa çıkan toplumsal alan, herkesten aynı şekilde ve bu milli-iradeye uygun davranmasını beklemektedir:

Kesin olan toplumun, bir zamanlar (sadece) hanenin mahrum edildiği eylem olanağını, her düzeyde dışlamış olmasıdır. Onun yerine toplum, “normalleşmelerini” sağlamaya ve kendiliğinden eylemlerde ya da sivriliklerde bulunmayacak biçimde davranmalarına yönelik sayısız ve muhtelif kurallar vaz ederek, üyelerinden belli bir davranış tarzı içinde olmalarını bekler (Arent, 2011: 81).

Toplumsal alanın kamusal alan üzerindeki baskı sonucu eylem olanağı öylesine dışlanmıştı ki Taksim Gezi Parkı’nda ağaçların kesilmesini engellemeye çalışmak gibi kendiliğinden bir eylemle başlamış olan protestolar, kısa sürede geniş kitlelere yayılarak, toplumsal alanın hoşgörmeyeceği “sivriliklere” dönüşmüş ve bu nedenle de sesini çıkarmaması beklenen, “normal”in dışında davranan, yeni bir kamusal bağla hareket eden bu insanlar “çapulcu” olarak nitelendirilmiştir.

Arent’e göre, toplumun –ev idaresinin, onunla ilgili etkinliklerin, sorunların ve örgütsel araçların– hanenin ücretliğinden çıkarak kamu alanının parlak ışıkları altında yükselişi yalnızca özel ile siyasal olan arasında varolan eski sınır çizgisinin bulanıklaştırmakla kalmamış; aynı zamanda bu iki terimin anlamını ve birey ile yurttaşın yaşamı açısından taşıdığı manayı da neredeyse bütün kabul edilebilirlik sınırlarının ötesinde değiştirmiştirⁱⁱ (Arendt, 2011: 77).

Özel olanın politikliğini ülkemiz örneğinde en saçık seçik hale getiren süreçlerden biri de, çoğu kamusal meseleyi mahremiyet ekseninde tartışmaya ve bu alana çekmeye çalışan mevcut siyasi iktidarın, zamanla en ‘mahrem’ meseleleri bile mevzuat ya da idari düzenleme konusu yapmaya başladığı ve halen yaşamakta olduğumuz süreçtir –ki bu sürecin aynı zamanda, Gezi direnişini önceleyerek buradaki tepkiselliğe zemin hazırladığı konusunda geniş bir uzlaşa vardır.

Gezi Parkı öncesi çeşitli söylemlerde, toplumda yaşayanların dünyaya kaç çocuk getirecekleri, kürtaj yaptırıp yaptıramayacakları gibi “mahrem” farzedilen konuların kamu alanında dile getirilmesi, özel alan ile siyasal olan arasındaki sınır çizgisini gittikçe bulanıklaştırmıştır.

Bu sınırın bulanıklaşmasının ve ortadan kalkmasının; toplumsal yükselişinin en büyük tehlikesi, sanki herkesten “her zaman için büyük bir ailenin tek bir kanaate ve tek bir çıkara sahip efradıymış gibi davranmaları”nın beklenmesidir (Arendt: 2011: 80). Siyasi biçimini milli devlette bulan toplumsal, böylece baskıcı bir unsur haline gelmiş, Antik Yunan’da ortak çıkar ve biricik kanaatin temsilcisinin hane reisi olması gibi, bu kez de “milli-irade” sözde tek bir ortak çıkarı ve ortak kanaati temsil eder hale gelmiş, insanların kendilerini kamu alanında konuşarak ve eyleyerek ortaya koyma özgürlüğü ellerinden alınmış, toplumsal kamusal işgal etmiştir.

Ta ki normalleşemeyen, üç beş çapulcunun başlattığı bir girişimle, insanların toplumsalın bu baskısının karşısında durarak, her türlü baskıya ve müdahaleye rağmen, ısrarla konuşarak, sokaklara çıkarak toplumsal alanı işgal etmesine dek.

Toplumun doğuşu ve kamusal alanı işgal edişine karşılık Arendt, kamusal ve kamusal bir pratik olan politikayı, özgürleşmenin mekânı ve yolu olarak ortaya koyarken, politik olanın toplumsal tarafından ele geçirilmesi ile kamunun, kamusal alandaki bireylerin “artık ‘eylem’de bulunmayıp sadece ekonomik üreticiler, tüketiciler ve kentliler olarak “davrandıkları” sahte bir etkileşim alanına dönüştüğünü (Berktay, 2010: 60) ifade etmiştir. Gezi Parkı protestoları sırasında, insanlar arasındaki bu sahte etkileşim alanı ortadan kaybolmuş, yerine yeni bir çeşit kamusal bağ kurulmuştur.

Gezi Parkı yerine bir AVM yapılması düşünülmesini hatırladığımızda, Arendt, dikkatimizi bir başka noktaya daha çeker. Toplumun kamu alanına ilk olarak mülk sahipleri kılığında ve servet birikimi için kamudan korunma talep ederek girdiğini belirten Arendt, bu anlamda *commonwealth*'in asla müşterek bir dünyadan kastettiğimiz anlamıyla ortak olmadığını söyler. Ona göre ortak olan sadece, servetini artırmaya çalışan, rekabet halindeki özel mal sahiplerini, birbirlerine karşı korumaya memur edilmiş olan devlettir (Arendt, 2011: 117).

2013 Haziran'ında, memur edilmiş bir devletin baskıcı politikalarının karşısında seslerini çıkarabilen ve kendilerine siyaset yapmak için önce sokakları, sonra forumları mesken edinen özgür insanlar, bütün insanlarda insanca olana duydukları güvenden aldıkları cesaretle, özel alan ve siyasi alan arasında bulanıklaşan sınırlara karşı isyan ederek, bir süreliğine de olsa, toplumsal işgal etmiş ve kendilerine yeni bir siyaset yapma olanağı yaratmışlardır.

Bu olaylardan birkaç yıl önce yaşanan TEKEL işgali kuşkusuz böyle bir eylemin olanaklılığı konusunda öğretici ve umut verici olmuştu. Yine de TEKEL işgali, belirli bir mekanla sınırlı kalmış ve halihazırda “politik” olmayan gruplar üzerindeki etkisi kanımızca daha sınırlı olmuştu. Gezi süreci, toplumsalın kamusal köşeye sıkıştırılması karşısında verilen daha geniş tabanlı ve siyasi eylemliliği sınırlı olan insanlar açısından da daha öğretici bir süreç oldu. bu öğrenme sürecinin en somut çıktısı, bir kısmı hala aktif olan mahalle forumları oldu. ve bu haliyle Gezi, TEKEL direnişi gibi, Türkiye'nin kırılma noktalarından biri; bizler gibi görece genç kuşaklar için de tanık olduğumuz en dirençli direniş niteliğini kazandı.

KAYNAKÇA

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), 1997: Ayraç Yayınevi.

Arendt, H, *İnsanlık Durumu* (Çev. Bahadır Sina Şener), 1994: İletişim Yayıncılık.

Arendt, H, *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm Anlama Denemeleri 1930-1954* (Çev.

İbrahim Yıldız), 2014: Dipnot Yayınları.

Berktaş, Fatmagül, *Politikanın Çağrısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 60.

Chiba, S., “Hannah Arendt on Love and the Political: Love, Friendship and the Citizenship, *The Review of Politics*, Vol. 57, No. 3 (Summer, 1995), pp. 505-535.

Parlak, Deniz, “Gezi Direniş Bağlamında Başka Bir Siyasallığın Olanaklığı Üzerine”, *Praksis*, Özel Sayı, Ağustos 2013.